COMPARATISMUL LITERAR CONTEMPORAN, ÎNTRE „VIOLENȚĂ EPISTEMICĂ” ȘI DIALOG AUTENTIC

Carmen POPESCU
Dr., Universitatea din Craiova
cpopescu71@gmail.com

Abstract:

The paper surveys the latest developments in the field of comparative literature and world literature, two domains which are inextricably linked. Lately, concepts such as “universality” and “universalism” are often denounced as proofs of an obstinate essentialism or an insidious Eurocentrism/ ethnocentrism. Meanwhile, the act of comparison is under siege from various directions due to its purported “epistemic violence” against the irreducible difference of otherness. In spite of the eternal “crisis” of comparative literature, efforts are being made to build and configure not just new methodologies but also a special *ethos* of comparative literature, with “positive incertitude” (Le Juez), “provisionality” (Dominguez) and “vulnerability” (Rhadakrishnan) as key terms and values. Interesting suggestions come from the field of the recently emerged *planetary studies* (Miyoshi, Dimock, Spivak, Moraru). Along with the new perspectives brought by this paradigm of *planetarity* (allegedly more encompassing, more culturally ecological and more humane than *globality*), I want to make a plea for the inclusion of another important paradigm, that of dialogism and literary communication, as outlined in studies by David Cowart, Roger D. Sell or David Fishelov.

Key words: world literature, comparative literature, theoretical paradigms.

1. Evoluții recente în literatura universală și comparată

Modul în care înțelegem astăzi literatura universală este, bineînțeles, influențat de modul în care ne reprezentăm „universul” (sau, mai degrabă, „lumea”, „globul”, „planeta”), și, în același timp, de modul în care înțelegem

BDD-V3085 © 2017 Editura Universitaria
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:50:12 UTC)

universalitatea. Tocmai ca răspuns la provocările globalizării[1],cu presiunile pe care aceasta le pune asupra negocierilor identitare și a discursurilor culturale, trebuie văzută și reconsiderarea recentă a conceptului de *literatură universală* (mai ales în bibliografia de limbă engleză). Astfel, s-a putut vorbi și de o „întoarcere" a literaturii universale, dar și de o „cotitură" adusă de această revenire pe scena publică a conceptului propus de Goethe: am în vedere sintagma "the (re)turn of world literature" folosită în introducerea la *The Routledge Concise History of World Literature* de Theo D'haen. Aici se face observația că „nicio altă abordare a studiilor literare nu a cunoscut un succes atât de spectaculos în noul mileniu ca ceea care se numește *literatură universală*" (2012: 1). Iar în *World Literature: A Reader*, editat de același Theo D'haen alături de César Domínguez și Mads Rosendahl Thomsen, se observă că, după 1990, noțiunea de literatură universală a fost readusă în centrul atenției de către comparatiști, după ce existase mai mult „în umbră" foarte mult timp, fie pe fundalul literaturilor naționale, fie chiar în contextul studiilor comparatiste (D'haen et al. 2012a: X). Marko Juván a sesizat o tensiune care se creează în cadrul receptării conceptului goethean de *Weltliteratur*: aceea între *hegemonia* („întrupată în structura asimetrică a sistemului literar mondial") (2013: 2) și *dialogul intercultural* real. Nici singularul din *literatură universală* nu este acceptabil, din cauza acestei propensiuni totalizante și non-diferențiatoare a conceptului, astfel încât Juván propune să vorbim despre *literaturi* universale.

În cartea lui din 2003, *What is World Literature*?, David Damrosch definea succint literatura universală ca fiind acea literatură care, pe de o parte, „circulă bine", în traducere sau în original, dincolo de graniţele culturii care a produs-o (*Ibidem*: 4) şi, pe de altă parte, poate fi înţeleasă ca *un mod de lectură*, mai mult decât un canon sau o însumare de opere, texte sau literaturi (*Ibidem*: 5). Profesorul american accentuează variabilitatea și dinamica *universalității*: o operă poate să intre în patrimoniul literaturii universale și apoi să iasă din acesta, după cum se deplasează pe axa literarității și a universalității. Într-o intervenție ulterioară, David Damrosch arăta, pornind de la analiza antologiilor de literatură universală, atât de importante în sistemul universitar american, că în perioada recentă s-a ajuns la un sistem tripartit, care cuprinde *hipercanonul* (marii autori dintotdeauna, analizaţi din perspective noi), *contra-canonul* (canoanele alternative, postcolonialiste, extraeuropene, ale minoritarilor etc.) şi *canonul fantomatic* sau „din umbră"

[1] Metamorfozele istorice pe care le-a suportat conceptul de literatură comparată pe continentul nord-american se reflectă și în *rapoartele* succesive emise de ACLA. Multiculturalismul și globalizarea sunt ideologiile în raport cu care raportul lui Bernheimer (1995) și cel al lui Saussy (2006) „măsoară" progresele domeniului.

BDD-V3085 © 2017 Editura Universitaria
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:50:12 UTC)

(“shadow-canon”), format din vechii autori de plan secund care acum pierd teren (2006: 45).

Lectura, asupra căreia insista David Damrosch, este şi conceptul integrator în modelul de literatură universală al lui Franco Moretti, dar este vorba, de data aceasta, de o “distant reading”/ „lectură la distanță” (în cartea cu acelaşi nume, publicată în 2013). Este evidentă referinţa ironică la sintagma notorie “close reading” („lectură atentă”), care era principiul curentului american *New Criticism*. Pentru Moretti, dată fiind realitatea copleşitoare a literaturii universale şi caracterul limitat al capacităţii noastre de lectură, este nevoie de o „soluţie”, și aceasta nu este pur şi simplu a citi *mai mult*, oricât de necesar şi binevenit ar fi acest lucru. *Distanţa* strategică, metodică, pe care o are în vedere autorul, va atrage recursul la concepte, invariante și modele (*patterns*), care pot fi fără îndoială abstracte şi sărace în raport cu complexitatea faptului literar ca atare, dar care sunt totuşi instrumente necesare. Metoda pe care o propune Moretti aici este o combinație de “world systems analysis” și evoluționism, cu intenția de a descoperi tipare formale care transcend culturile și națiunile ca entități discrete. Demersul lui neo-pozitivist și cantitativ conduce de multe ori la concluzia că logica pieței guvernează circulația mărfurilor culturale, favorizând „centrul” occidental, și stimulând, la periferie și semi-periferie, un tip de creativitate (în interiorul codurilor generice, de pildă cel romanesc) care mizează pe compromisul între modelul importat de la centru și o anume tradiție locală.

Înainte de a mă ocupa de starea actuală a literaturii comparate, vreau să fac câteva observații despre *universalitate* în general. Este, oare, aceasta o calitate a operei literare, parte din ontologia ei? Sau este un rezultat al funcționării/ comunicării operei, de exemplu în sensul (și al) circulației ei, despre care studiile recente arată că are și motivații care pot fi paralele cu valoarea estetică? O îndelungată și persistentă tradiție face ca accepția universalității ca receptare/ circulație/ notorietate/ canonicitate să se suprapună peste presupusa *universalitate* a experienței umane comunicate în acea operă literară[2]. În lumina teoriilor recente ale identității și ale relativismului cultural, o astfel de percepție este suspectă de esențialism: „Universalismul poate fi cel mai bine descris în momentul actual ca un aspect important al efectelor operei, mai degrabă decât ca esența ei eternă” (Damrosch 2003: 137). Atunci când o operă dintr-o cultură marginală sau

[2] Universalitatea la rândul ei, se comunică prin *universalii* (*invariante*). După cum a argumentat Didier Coste în *Les universaux face à la mondialisation*, universaliile sunt și ele afectate de procesul globalizării, care determină o „tribalizare a contextelor și a intertextelor” (2006: 3).

BDD-V3085 © 2017 Editura Universitaria
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:50:12 UTC)

„exotică" este consacrată de instanțele *centrului*, intervine un proces de „universalizare prin negarea diferenței", descris de Casanova în termenii cei mai duri:

> Într-o oarecare măsură, universalul este una din invențiile cele mai diabolice ale centrului: în numele negării structurii antagonice și ierarhice a lumii, sub acoperirea principiului egalității tuturor în literatură, deținătorii monopolului asupra universalului obligă întreaga umanitate să se supună legii lor. Universalul este pentru ei dobândit de toți și accesibil tuturor, cu o singură condiție: să le semene (2007: 196-197).

Din perspectivă postcolonialistă, universalitatea este un „mit" destinat să legitimeze puterea imperialistă (Ashcroft et al. 1995: 55). Universalismul a avut efecte nocive atunci când a fost aplicat culturilor non-vestice, prin „ignorarea multiplicității experiențelor culturale" (Larson 1995: 63). De exemplu, idila sau povestea de dragoste, considerată în Occident una din cele mai „universale" teme, nu are nicio relevanță în societatea africană și în consecință nici în romanul african („ce este un sărut?", întrebau elevii de liceu din Africa, uimiți de importanța acestui motiv în romanele britanice pe care le studiau). Nici tipul de „erou" individualist cu care suntem obișnuiți în tradiția europeană nu înseamnă prea mult în literatura africană, ne explică Larson, în schimb, tematica morții, care este aici foarte variat tratată, poate să scape atenției unui cititor occidental cu toate nuanțele ei, în virtutea obișnuinței de a escamota moartea în cultura occidentală.

Universalitatea antrenează așadar, în orizontul ei semantic, problema asemănării și a diferenței/ diferențierii (pe un fond comun). Chiar din aceste discuții polemice se poate vedea cât de strâns legate sunt literatura universală și literatura comparată, dialectica *similitudinii* și a *diferenței*, atinsă tangențial mai sus, fiind baza demersului comparatist. Putem spune că și în cadrul literaturii universale și în cel al literaturii comparate este vizibilă această anxietate că *diferența* va fi pierdută din vedere și că inventarul similitudinilor pe care le poate decela un exeget are ca obiectiv un fel de *reducție* la universal, la acele „invariante" și „arhetipuri" care ar putea fi și ele doar niște miraje ale interpretării, sau niște proiecții esențialiste ale unei anumite tradiții de gândire. În acest sens, poate fi util articolul Annei Balakian *Theorizing Comparison: The Pyramid of Similitude and Difference* (1995). La baza piramidei s-ar afla elementele cu cel mai mare grad de universalitate, comune miturilor mai multor popoare. Sarcina comparatistului ar fi „nu pur și simplu de a arăta sursele comune, ci de a studia înfiriparea unor structuri comune în punctul în care mitul devine literatură" (Balakian 1995: 263). La nivelul următor se plasează adaptarea arhetipalului la condiții locale, demersul

BDD-V3085 © 2017 Editura Universitaria
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:50:12 UTC)

comparatist devenind un studiu al contrastelor, în timp ce analiza arhetipală progresează spre cea multiculturală. În vârful piramidei, susține autoarea, se atinge din nou coeziunea și unitatea, produsă de teorii, de ideologii și curente cu manifestare transculturală, care produc un nou nivel de universalitate.

Orice am crede despre arhetipuri și invariante simbolice, e clar că neînțelegerile care apar sunt stârnite și de faptul că nu se precizează nivelul la care sunt plasate aceste elemente (presupus, sau pretins) universale. Dacă e vorba de coduri sociale sau culturale și valori cultural-specifice, cum sunt cele indicate de Charles Larson, atunci calificarea lor drept universale și impunerea lor ca standard în culturi cu reprezentări și tradiții diferite învederează un impuls imperialist indiscutabil. Chiar când nu este provocat de rea-credință, ci de ignoranță, pentru că trebuie să recunoaștem că pentru mulți dintre noi, cei care avem o formație de tip european, poate fi o surpriză faptul că povestea de dragoste nu este atât de „universală” pe cât am fi înclinați să credem. După lectura articolului lui Larson, aceasta apare ca o ipoteză care a fost „falsificată” prin studiu empiric. Diferențele culturale, în acest caz, sunt majore. Rezultă că există straturi și straturi de etnocentrism, chiar în presupozițiile criticii literare, pe care analiza comparativ-contrastivă ne poate ajuta să le conștientizăm, astfel încât să circumscriem mai corect și mai realist „universalitatea”.

Dar oare trebuie să renunțăm cu totul la credința în existența unei astfel de baze universal-umane a construcțiilor culturale? Dacă ne plasăm la nivelul pe care Balakian îl considera „baza” piramidei, putem să admitem, cred, împreună cu ea, că există o serie de emoții, dorințe și pulsiuni general-umane (dar și situații de viață, credințe și aspirații) care sunt, într-adevăr, comune omenirii și pe care le captează mitul și literatura, în forme din cele mai diverse. Cred că nu trebuie abandonat cu totul studiul „universaliilor”, mai ales într-o epocă în care putem profita de descoperirile multor științe care acoperă, într-un fel sau altul, aceste domenii: psihologia, sociologia, antropologia, etnografia, studiul imaginarului, cognitivismul aplicat literaturii. Acest din urmă domeniu, cu progresele pe care le-a înregistrat în ultimul timp, prezintă avantajul că lucrează cu abordări comparate ale metaforei cognitive în limbi și culturi diferite, evidențiind universalitatea vs. variația acestora (cf. Kövecses 2005), dar și cu studii empirice pe grupe de subiecți și, în unele cazuri, cu scanări ale creierului care poate vor confirma sau infirma, în viitor, unele din ipotezele și speculațiile arhetipologiei în legătură cu emoțiile, impulsurile etc.

BDD-V3085 © 2017 Editura Universitaria
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:50:12 UTC)

2. Literatura comparată – între metodologie și etică

Teoretizarea literaturii comparate a stat, aproape de la începuturile ei, sub semnul unei tematizări obsesive a *crizei*. Totuși, Haun Saussy afirma că domeniul despre care vorbim „și-a câștigat, într-un fel, bătăliile" (2006: 3): chiar dacă din punct de vedere instituțional, departamentele de literatură comparată sunt amenințate, exportul de teorii, metode și principii dinspre aceasta către alte discipline umaniste trebuie considerat un succes. Dacă de-a lungul timpului s-a reproșat comparatismului că nu își poate fixa cu claritate nici măcar propriul obiect de studiu, Brigitte Le Juez (2013) aprecia că „incertitudinea" nu este un defect, ci o virtute a domeniului care ar trebui exploatată (*incertitudinea pozitivă* fiind, de altfel, folosită cu profit în diverse alte domenii). În acest fel, chiar problema obiectului și a metodologiei poate fi substituită de un *ethos* al disciplinei, în care flexibilitatea, deschiderea și îmbrățișarea descoperirilor neașteptate (sau ceea ce în engleză se numește *serendipity*) reprezintă valorile-cheie.

Comparația este un procedeu transdisciplinar și un mecanism de cunoaștere sau explorare (investigare, cercetare), pe care, într-o primă instanță, suntem înclinați să-l privim ca neutru, liber de ideologie și de *parti-pris*. Și totuși, s-au formulat, la adresa comparației (inter)literare (și implicit interculturale), critici dure, care pot avea efectul de a submina tocmai acea dimensiune comunicativă, de inter-relaționare și inter-conectare care este crucială în demersul comparativ. Se problematizează, am putea spune, *filosofia* comparației și raționalitatea ei (nu doar rațiunile, motivațiile) (cf. și Bessière 2008). Se caută bazele, temeiurile comparației – deci terenul (numitorul) comun pe care se bazează orice analogie sau paralelă. Altfel spus, se caută *comparabilitatea* (cf. Culler 1995, Brown 2013). Acest *tertium quid* se trădează tot mai mult ca fiind un construct comparatist (al lecturii și interpretării) mai degrabă decât un *datum* al elementelor aduse laolaltă[3]. Dar, chiar și în aceste condiții, comparația continuă să impregneze discursul critic, dovedindu-se nu doar un reflex sau o atracție (uneori fascinantă), ci și „o necesitate", mai ales în condițiile în care „globalizarea încurajează și mai multă comparație, în literatură și cultură, pe o scară transnațională, planetară" (Stanford-Friedman 2013: 34). Încurajatoare este și o afirmație a lui Haun Saussy după care „logica literaturii comparate este la fel de veche ca literatura însăși" (2006: 6). Mai recent, Glenn Odom (2016) propune să *comparăm comparațiile*, mai precis, stilurile culturale de a compara, și pentru aceasta are

[3] După cum confirmă și demersul antropologic al lui Marcel Detienne, care în *Comparing the Incomparable* are un capitol cu titlul *Constructing Comparables* (2008: 22-40). Similar, comparatismul literar își construiește, în mare măsură, „comparabilele" cu care lucrează.

BDD-V3085 © 2017 Editura Universitaria
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:50:12 UTC)

în vedere spațiul occidental contrapus celui oriental (exemplificat prin China și Japonia).

Și totuși, demersul comparatist continuă să fie subîntins (și nu neapărat subminat) de întrebări de tipul: *ce* comparăm, *de ce*, *cum* și *cu ce scop*? Astfel de interogații sunt perfect firești și corespund propensiunii autoreferențiale și metaștiințifice a comparatismului. Aprehensiunea celor care resping procedeul este că în procesul comparării a (cel puțin) două elemente se creează inevitabil o ierarhie, în sensul că unul din aceste *comparanda* devine etalon sau normă pentru celălalt (celelalte). Culmea aporiei comparatiste este, desigur, chiar conceptul de *incomparabil*, cu variantele *incomensurabil, ireductibil, intraductibil* (pentru acest din urmă concept, vezi Apter 2006). Dacă apologeții diferenței denunță un potențial violent în procedeul comparatist, reversul este și el valabil: apărătorii comparatismului sesizează, în (auto)ghetoizarea de tip multiculturalist a identităților ireductibile, premisele unui refuz al dialogului care consună cu fenomenul terorismului din epoca noastră:

> Incomparabilitatea nu este o dinamică a criticii sau a contrapunctului comparatist, ci o slujnică a terorii. Teroarea se hrănește cu diferența de nedepășit, cu excepționalismul, cu monadele culturale și politice care rezidă dincolo de plauzibilitatea divergenței și în afara posibilității consensului negociabil […] (Kadir 2006: 74).

Fetișizarea diferenței poate, într-adevăr, să conducă destul de ușor la impasul epistemologic al *incomparabilității.* O atitudine care nu doar subminează comparatismul, ci chiar îl face imposibil. Din perspectiva unui comparatism postcolonialist, Natalie Melas caută o soluție în acea „incomensurabilitate în care există teren pentru comparație, dar nu există o bază de echivalență” (2007: XIII) și, bineînțeles, într-un „ethos al inclusivității” (*Ibidem*: 3).

O situație în care ipoteza *incomparabilității* nu se susține în mod evident este aceea dată de intertextualitatea explicită și de rescrierile care „invită” și, într-un fel, chiar „obligă” la compararea textelor. Prin opțiunea lor de a folosi scriitura de gradul doi (intrinsec *comparatistă*), scriitorii orientează lectura spre un registru inter-, hiper- și meta-textual, dorind să ne facă martori ai dialogului operelor implicate, dar și agenți activi (și liberi) ai unui act de comparație între straturile palimpsestului. Bineînțeles, va fi înconjurată de multe precauții comparația care are ca scop (sau măcar ca rezultat) *universalizarea* – de fapt, reducția la o universalitate care este în mod evident un construct sau o universalizare etnocentrică a culturii celui care face comparația. În articolul cu titlul *Why Compare?*, Rajagopalan Rhadakrishnan afirma:

BDD-V3085 © 2017 Editura Universitaria
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:50:12 UTC)

> Comparațiile nu sunt niciodată neutre. Sunt inevitabil tendențioase, didactice, competitive și prescriptive. În spatele aparentei generozități a comparației, pândește întotdeauna agresiunea unei teze. […] Epistemologia comparației vine la existență printr-o anumită voință de putere/ cunoaștere (2013: 16).

Există însă și o ieșire din această situație inconfortabilă din punct de vedere cognitiv: să fim conștienți că în actul de comparație săvârșim un fel de „violență epistemică" (*Ibidem*: 23) și să concepem proiectul comparatist ca pe un „experiment în care orice «Sine» normativ este dispus să devină vulnerabil în fața privirii unui «Altul»" (*Ibidem*: 33). O astfel de atitudine, în care intră și disponibilitatea de a te expune, în calitate de comparatist, de a-ți dezvălui asumpțiile, dar și preferințele, va fi și ea o componentă a acelei etici comparatiste pe care atâția specialiști din domeniu încearcă să o configureze în ultimii ani. Alte argumente foarte rezonabile în apărarea comparatismului se găsesc în recenta *From Comparison to World Literature* de Longxi Zhang: traducerea însăși, arată autorul, este „inerent comparatistă" (2015: 3). De asemenea: „negarea oricărei diferențe de către universalist și insistența relativistului asupra diferenței integrale fără afinități sunt ambele greșite", pentru că „diferențele există pretutindeni", iar „afinitatea nu înseamnă identitate fără diversitate și diferența nu echivalează cu acea incomensurabilitate care neagă însăși posibilitatea comparației și a comunicării" (*Ibidem*: 4).

César Domínguez caracteriza comparația ca pe un „act logico-formal, o relație dialectică între un mod de gândire diferențiator (inducția) și o atitudine totalizantă care caută ceea ce este constant (deducția)" (2015: XVI). Împrumutând de la Charles Sanders Peirce conceptul de *abducție*, autorul spaniol observă în continuare:

> Comparația ca abducție arată că afirmațiile științifice sunt falibile, pentru că testarea experimentală poate dovedi că acele consecințe sunt false. Similar, în cazul literaturii comparate, o ipoteză este întotdeauna provizorie, pentru că literatura universală este un obiect încă de cunoscut (*Ibidem*).

Mi se pare importantă aici accentuarea *provizoriului*, în legătură cu interpretarea comparatistă și cu metodele specifice ale disciplinei.

Incertitudine (Le Juez), *provizorat* (Domínguez), *vulnerabilitate* (Rhadakrishnan) – sunt deci, cuvinte de ordine pentru o „nouă" literatură universală și comparată, într-o epocă de scepticism, de epistemologie (nu doar de ontologie) „slabă", dar și de pragmatism. O epocă în care simțul istoric se

BDD-V3085 © 2017 Editura Universitaria
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:50:12 UTC)

acutizează, și, odată cu el, și conștiința că metodele și sistemele sunt parțiale și se și perimează într-un ritm accelerat. Aceasta nu înseamnă că suntem într-un moment anti-teoretic al teoriei: dimpotrivă, pe fondul acestui laxism de principiu pot înflori cele mai variate direcții și metode. Deci, este vorba mai degrabă de o deschidere totală, de disponibilitate față de creativitatea conceptuală care poate veni din atâtea părți ale globului, decât de un refuz de a teoretiza. Ceea ce este cu siguranță refuzat este ideea că ar putea exista un unic comparatism sau un model de literatură universală care să fie… universal valabilă.

Fiind „receptivă la schimbarea definițiilor «literaturii» într-un grad neegalat de niciun alt domeniu” (Saussy 2006: 12), literatura comparată nu doar receptează inovația teoretică ci, de multe ori, o și inițiază. Ceea ce se remarcă însă în studiile mai recente este un anumit refuz al afirmațiilor peremptorii și al tonului magisterial. De exemplu, în Prefața la *Introducing Comparative Literature: New Trends and Applications*, din 2015, César Domínguez lasă impresia că evită să dea definiții riguroase și autoritare (în numele lui și al co-autorilor). Demersul comparatist este caracterizat, cu simplitate și modestie, ca unul care mimează dinamica mentală a lecturii obișnuite:

> […] literatura comparată confirmă științific unele din intuițiile pe care le avem ca cititori obișnuiți […]. Pe scurt, un cititor obișnuit încearcă să înțeleagă ceea ce citește, creează „un fel de întreg”, care este alcătuit din rețeaua cuvintelor așa cum sunt ele rețesute în enciclopedia lui/ ei mentală. În interiorul acestei enciclopedii mentale, se fac conexiuni între operele literare, multe din aceste conexiuni constând în comparații pe fundalul limbilor, timpului, spațiului, culturilor, artelor, discursurilor […]. O comparație literară înseamnă, așadar, a citi o operă prin intermediul altor opere, și a citi acele opere prin intermediul operei prezente (Domínguez 2015: IX, XI).

Aparent simplificatoare, poate chiar cam „populistă”, această descriere a comparatismului ca proces cognitiv fundamental mi se pare totuși o strategie destul de sofisticată de a argumenta naturalitatea/ generalitatea, și deci, legitimitatea și caracterul inconturnabil al comparației literare.

Provocările contemporane în redefinirea literaturii universale și comparate dezvăluie importanța pe care a dobândit-o, și în acest domeniu, ideologia, dar și politica și idealurile dreptății sociale. În acest punct al discuției, aș vrea să inserez câteva considerații despre controversele recente în legătură cu un ipotetic comparatism *postcolonialist*, care se revendică de la părinți fondatori precum Edward Said, Homi Bhabha sau Gayatri Chakravorty Spivak. Aceasta din urmă este cunoscuta autoare a eseului seminal *Canthe Subaltern Speak*?, unde folosește concepte foucaultiene

BDD-V3085 © 2017 Editura Universitaria
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:50:12 UTC)

pentru a explica procesul de „violență epistemică” prin care subiectul colonial este construit ca „celălalt” (1995: 24) și pretinde ca „narațiunea palimpsestică a imperialismului” să fie „recunoscută ca o formă de «cunoaștere subjugată»” (*Ibidem*: 25). Jean-Marc Moura a susținut relevanța teoriei postcoloniale de extracție anglofonă pentru studierea literaturilor francofone (1999), dar și pentru comparatism în general (2006), imagologia și exotismul fiind doar două din punctele de interes ale comparatismului care pot profita de această grefă analitică.

Nu toți comparatiștii au fost însă entuziasmați de expansiunea studiilor post-coloniale și de posibila confiscare de către colonialism a domeniului lor de studiu. Deosebit de virulentă este, de pildă, critica articulată de Dorothy Figuiera (2012), care consideră că multiculturalismul, critica postcolonialistă și, mai nou, chiar Literatura Universală (așa cum este practicată în Statele Unite) nu au reușit să ofere acea îmbrățișare a alterității pe care au promis-o, și nici să se ridice la standardele științifice ale Literaturii Comparate. Monika Albrecht (2013) este și ea foarte sceptică în privința posibilităților unei conexiuni între comparatism și postcolonialism. Acest curent ar avea tendința de a practica o inversiune binară care nu duce la reconciliere, ci la demonizarea fostului opresor, Vestul, considerat incapabil de a-și depăși prejudecățile și impulsurile dominatoare. Ignorarea (sau chiar negarea), de către postcolonialism, a altor imperialisme istorice decât cele ale puterilor europene este un alt punct sensibil. Autoarea mai remarcă și caracterul previzibil și foarte superficial al multor analize postcolonialiste.

3. Planetaritatea și dialogismul – două paradigme benefice comparatismului

În ultimii ani, se vorbește tot mai mult despre o „cotitură” planetară în studiile comparatiste: planetaritatea emerge ca un concept mai „ecologic” (în termenii unei ecologii culturale) decât globalitatea. În cartea ei din 2003, *Death of a Discipline*, Spivak preconizează renunțarea la un anumit mod de a practica literatura comparată, dominat de supremația Vestului în felul de gândire, abordare, valorizare. O soluție ar fi, în opinia ei, ca literatura comparată să fuzioneze cu studiile regionale (Area Studies), dacă acestea vor fi reorganizate într-o formă mai depolitizată. În concluzia cărții, autoarea propune înlocuirea *globalizării* prin *planetaritate*. În loc de „agenți globali”, ar trebui să ne dorim să devenim „subiecți planetari”, consideră autoarea (2003: 73). Planeta devine, deci, „o catacreză pentru înscrierea responsabilității colective ca drept” (*Ibidem:* 102).

BDD-V3085 © 2017 Editura Universitaria
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:50:12 UTC)

Planetaritatea este o preocupare mai generală în studiile literare din noul mileniu. O să menționez studiul cercetătorului japonez Masao Miyoshi, *A Turn tothe Planet. Literature, Diversity and Totality*, unde este propusă solidaritatea cu planeta ca o compensație la solidaritățile parțiale (naționale, regionale, de grup și sub-grup sau chiar globale – după modelul economiei globale care este, de fapt, o economie a excluderii). În ciuda obstinației cu care pot fi la un moment dat luate ca reper pentru analiză, aceste solidarități se dovedesc într-un anumit sens falimentare pentru studiile literare, de aceea este nevoie de o autentică „totalitate inclusivă” (2001: 296).

O altă autoare care poate fi amintită în acest domeniu al studiilor planetare este Wai Chee Dimock, care în *Literature for the Planet* arată că însuși actul lecturii, ca și cel al traducerii de fapt, poate avea un efect de *deznaționalizare* și *deteritorializare* asupra textului de citit sau tradus, dar și asupra celui care citește (și, putem adăuga, rescrie), ca și asupra limbii-țintă a traducerii. Pornind de la pasiunea lui Osip Mandelstam pentru Dante Alighieri (pe lângă faptul că a scris despre el, a și luat cu el un exemplar din *Divina Comedie* atunci când a fost exilat de Stalin), autoarea argumentează că „există o nepotrivire morfologică între literatură și națiune” (2001: 177).

Orice text este dotat cu „coordonate spațio-temporale”, fluide încă din momentul genezei sale și aceste coordonate, necartografiabile în plan real, sunt apoi supuse revizuirii și deplasărilor succesive, indicând ireductibilitatea la „granițele statice ale națiunii” (*Ibidem*: 177). În *Planetary Time and Global Translation. „Context” in Literary Studies* Dimock susține că „literatura este purtătoare de timp planetar” (2003: 492), prin care trebuie înțeleasă o dimensiune „subnațională” dar și „supranațională” a timpului (*Ibidem*: 490). În acest studiu, exemplificarea este din *Walden* al lui Thoreau, care evocă *Bhagavad-Gita*, un text inspirator și pentru Mahatma Gandhi în mișcarea lui de rezistență, alături de conceptul de „nesupunere civică” al lui Thoreau. Astfel de procese complexe ale receptării, dincolo de timp și granițe culturale, îi permit autoarei să vadă literatura ca pe un „cămin nedesăvârșit al timpului planetar”, un „cămin nedesăvârșit al celor vii și al celor morți” (*Ibidem*: 507). Studiile lui Dimock sunt interesante și pentru că nu tratează planetaritatea ca pe un proiect (aproape) utopic care ar urma să fie realizat (sau nu) și care este generat de condițiile excepționale ale lumii de azi, ci o percep ca pe o componentă a literaturii dintotdeauna, și, aș zice, mai ales a comunicării literare. Și atunci se pune întrebarea dacă nu este vorba doar de un concept „la zi” care acoperă însă mai vechea (și pentru unii desueta) *universalitate*.

Revendicându-se și de la studiile amintite mai sus, Christian Moraru acreditează, într-un volum editat împreună cu Amy J. Elias (2015), iminența unei „cotituri” planetare în studiile literare, încercând totodată să contureze

BDD-V3085 © 2017 Editura Universitaria
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:50:12 UTC)

ceea ce el numește o „geometodologie", în *Reading for the Planet: Toward a Geomethodology* (2015). Pentru metodologia comparatistă este important și un articol din 2014 al lui Moraru, *"World," "Globe," "Planet": Comparative Literature, Planetary Studies, and Cultural Debt after the Global Turn*. Autorul pune accent pe noțiunea de *relaționalitate* dar și de *îndatorire* culturală ("cultural indebtedness") pentru a descrie această nouă logică planetară. În lumina acestor intervenții recente, ne putem aștepta ca paradigma planetarității să câștige tot mai multă autoritate și diversele ramificații ale umanioarelor să profite de avantajele acestei noi *forma mentis*, care este, ne spun promotorii ei, mult mai deschisă și mai puțin rigidă decât cotitura *globală* care a precedat-o.

Pe lângă motivele de optimism furnizate de studiile recente pe care le-am amintit, aș vrea să mai propun încă o „soluție" pentru eterna criză a literaturii comparate, dar și pentru complicațiile mai noi aduse de conștientizarea potențialului „violent" al comparației. Aceasta mi se pare a fi soluția adusă de paradigma *dialogică*, sau, mai bine zis, dialogic-comunicațională, care poate fi privită și ea ca o *cotitură* importantă în studiile literare și care se combină bine cu paradigma planetarității. Nu susțin înlocuirea comparației prin dialog, ar fi un fel de sofism. Mă gândesc la posibilitatea de a privi comparația (și) ca pe un dialog, o conversație orchestrată și intermediată de criticul-mediator (cf. Sell 2001), în sensul că facem să dialogheze elementele și valorile invocate, fără a le ierarhiza ontologic. Dacă și *comparabilitatea* și *incomparabilitatea* sunt susceptibile de esențializarea și reificarea identității și a alterității, comunicarea apare cu atât mai mult ca o alternativă fericită, în măsura în care ne amintește de organizarea dialogică și polifonică a conștiinței însăși (cf. Salgado & Clegg 2011) și, în consecință, de imanența alterității în identitate, a celuilalt (în variile lui întruchipări și forme) înăuntrul sinelui.

Desigur, nici dialogul nu este un concept neproblematic și nu garantează, în sine, imunitatea față de conotațiile negative pe care le-am văzut deja asociate comparației (se adaugă, în plus, alte pericole, de pildă, potențialul manipulator și mistificator sau cele care țin de dialogurile asimetrice, în care unul dintre interlocutori deține puterea). Chiar necalificat într-un fel anume, dialogul tinde să fie perceput de simțul comun ca o noțiune mai degrabă pozitivă. De aceea, mi se pare interesantă simetria între „violența epistemică" deplânsă de unii cercetători și „dialogul epistemic" despre care vorbește David Cowart în *Literary Symbiosis: The Reconfigured Text in Twentieth-Century Writing* (1993). Proiectat pe fundalul altor concepte care sunt destinate să contureze specificitatea simbiozei literare contemporane – *reading, misreading/ méconnaissance, signifyin(g), deconstruction,* „dialogul

BDD-V3085 © 2017 Editura Universitaria
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:50:12 UTC)

epistemic” implică faptul că între straturile palimpsestului se inițiază „un dialog textual, și cu cât este mai mare distanța temporală, cu atât este mai interesantă conversația” (*Ibidem*: 16), cum se întâmplă cu romanul *Grendel* al lui John Gardner în raport cu epopeea medievală *Beowulf*, sau cu *Omeros* al lui Derek Walcott și *Ulise* al lui Joyce în raport cu poemele epice homerice sau chiar cu *Eneida* lui Vergiliu raportată la aceleași hipotexte.

Într-un astfel de context, ca în toate discuțiile legate de intertextualitate în general, „dialogul” are conotații metaforice și se referă mai ales la „conversația” textelor așa cum este constatată, urmărită, și, bineînțeles, pusă în valoare de cititor/ exeget/ comparatist. Pentru a contura o teorie mai completă a comparatismului dialogic (sau a dialogismului comparatist), e necesar să avem în vedere toate implicațiile *dialogului*, care presupune relații interpersonale și care poate fi prezent și tematizat *în sine* în cadrul literaturii de grad secund, alături de accepția deja menționată a dialogismului textual. Nu în ultimul rând, chestiunea *responsabilității* discursive și enunțiative revine în atenția cercetătorilor fenomenului literar, pe măsură ce vulgata autonomistă și excepționalistă a *literarității*, ca valoare absolut distinctă de limbajul obișnuit, pierde din prestigiu. Dacă în comparatism se pune problema conturării unei etici care să compenseze neajunsurile structurale care decurg din unele practici analitice, în teoria comunicării literare (așa cum emerge din numeroasele lucrări ale lui Roger D. Sell) se înregistrează, de asemenea, tentative de a schița liniile unui *ethos* (Sell et al. 2013) (care să se repercuteze asupra producerii și a receptării deopotrivă) și de a distinge între comunicare autentică (cea în care autonomia și diferența interlocutorilor este respectată) și comunicare inautentică/ falsă (sau, pe urmele lui Habermas, „distorsionată”), în care și conținutul mesajului dar și persoana destinatarului sunt cumva reificate.

Este nevoie, explică Sell, de o pragmatică literară adecvată, care să se sprijine pe o pragmatică a comunicării în general, astfel încât literatura să fie văzută pe un continuum cu alte forme de comunicare (chiar dacă în cazul literaturii lipsește *feed-back*-ul imediat). Problema literarității nu își pierde relevanța, dar nu se mai acordă același credit unor definiții „esențialiste”, formulate în termeni de „funcții speciale, trăsături textuale sau proprietăți epistemologice” (*Ibidem*: 33). Considerând că scriitorii (ca și cititorii, de altfel), sunt indivizi, dar „indivizi sociali”, Roger D. Sell apreciază că teoria poststructuralistă a intertextualității nu ar trebui „folosită pentru a des-centra complet sinele uman” (*Ibidem*: 94), în virtutea faptului că dialogul acestor scriitori cu predecesorii și contemporanii poate să fie conștient și explicit. Deși respinge universalismul simplist al unei tradiții mai vechi, care nu chestiona în niciun fel aceste concepte fundamentale, Sell vorbește despre

BDD-V3085 © 2017 Editura Universitaria
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:50:12 UTC)

identitate în diferență și *diferență în identitate* (*Ibidem*: 101). Universală trebuie considerată și „predispoziția umană spre empatie, înțelegere și schimbare" (*Ibidem*), care face ca identitățile să nu poată fi concepute ca niște cochilii pentru un sine pre-definit, în absența capacității de auto-proiecție în scenarii imaginative sau în universuri alternative ale alterității. Teoria comunicării literare trebuie să ia în calcul „proliferarea contextelor lecturii" (*Ibidem*: 119) împreună cu toată ancorarea deictică prezentă în texte și „condițiile parității dialogice" (*Ibidem*: 125). Revendicându-se de la Gadamer, criticul englez are în vedere dimensiunea afectivă și cea etică a comunicării, și definește înțelegerea ca „auto-descoperire prin auto-alienare" (*Ibidem*: 144).

Proiectul din *Literature as communication* este continuat în volumul din 2001 al lui Sell, *Mediating Criticism. Literary Education Humanized*. Critica mediatoare are în vedere trei axe majore: *empatia* (care nu duce neapărat la simpatie și acord), *recunoașterea* dimensiunii comunicaționale a operei ca una din „realizările" estetice ale autorului, și răspunsul la elementul de *speranță* (în chiar posibilitatea comunicării) pe care îl „codifică" într-un fel sau altul operele literare. Într-un alt studiu din 2011 al aceluiași autor, intitulat *Communicational Criticism. Studies in Literature as Dialogue*, Sell propune un model de critică destinat să evidențieze tocmai acele elemente de autenticitate comunicațională și co-adaptare pe care le conțin textele literare (canonice sau nu). Altfel spus, într-o epocă în care au *crescut*, de fapt, forțele hegemonice care ne asaltează, deși au fost atât de vehement denunțate, criticul are datoria să pună în lumină exemple literare de „bună practică a comunicării" (*Ibidem*: 9), dincolo de bariere spațiale și temporale.

În 2014, Sell a editat volumul *Literature as Dialogue. Invitations Offered and Negotiated*, în care ideea principală este că la oferta de dialog a textelor, cititorii răspund nu pur și simplu prin acceptare, ci prin *negociere*. Relevanța acestor studii pentru câmpul literaturii universale și comparate este mai mult decât evidentă, în special în condițiile în care se vorbește despre „standarde etice mai înalte" ale comunicării, și care sunt „universal necesare" într-o „lume post-postmodernă" pe care ne-o dorim „globală fără a fi hegemonică" (Sell 2014: 7). Cred că exigențele ethos-ului comparatist dar și căutările metodologice recente (inclusiv paradigma *planetarității*) se pot regăsi în acest model teoretic de comunicare și dialog literar, chiar dacă aplicațiile lui Sell însuși tind să se circumscrie mai ales literaturii engleze și americane, în care este specializat. Totuși, din volumele editate recent, se observă un început de transfer metodologic și o extindere a principiilor criticii mediatoare și comunicaționale spre comparatism, din partea unor cercetători care au această formație și acest domeniu de interes.

BDD-V3085 © 2017 Editura Universitaria
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:50:12 UTC)

Întrucâtva asemănător cu Roger D. Sell, David Fishelov în cartea lui, *Dialogues with/ and Great Books: The Dynamics of Canon Formation* (2010) elaborează o teorie a dialogurilor-rescriere cu textele canonice pe fundalul unei teorii a dialogului interpersonal, în cadrul căruia se observă o gradație, de la pseudo-dialoguri (dialoguri-ecou sau chiar dialoguri ale surzilor), până la dialoguri autentice, în care interlocutorii au „voci” (opinii, poziții, subiectivități) distincte, dar manifestă și disponibilitatea de a-l asculta pe celălalt și poate chiar de a-și modifica propriul punct de vedere sau de a ajunge la un teren comun cu al celuilalt, fără a-și anula propria diferență.

În dialogurile-ecou se aude o unică „voce”, în timp ce în dialogurile surzilor și în dialogul autentic sunt audibile două „voci”. Traducerile, adaptările (dar și lectura însăși) sunt exemple de dialog-ecou în ordine literară. Chiar și formele mai complexe de reacție dialogică la un impuls textual anume includ o componentă (sau o etapă) de dialog-ecou. Un alt lucru care rezultă din prezentarea lui Fishelov este că dialogurile-ecou în literatură nu sunt propriu-zis pseudo-dialoguri, ci pot fi foarte „autentice”, vii, productive și necesare în economia unei culturi. Contrar reperului mitic, unde sfârșitul tragic al lui Echo și al lui Narcis trimite la imposibilitatea deschiderii către alteritate și deci, a dialogului, în dinamica literară și culturală,

> cu cât un text dă naștere la mai multe dialoguri-ecou, cu atât sporește, prezența îi devine mai puternică și, într-o manieră complementară, cu cât mai puternic este statutul unui text în viața literară, cu atât mai mari sunt șansele ca traducerile, adaptările și alte forme de dialog-ecou să devină vizibile și să aibă șanse mai bune de a-și câștiga propriul statut și de a-și asigura propria supraviețuire (Fishelov 2010: 25).

Dialogurile surzilor din viața reală, acelea în care, deși există două voci distincte, comprehensiunea reciprocă nu se petrece, și-ar avea corespondentul în acele aluzii sau epigrafe care denotă o relație superficială cu modelele sau indică doar dorința de a afișa cultura celui care invocă acele intertexte. În acest caz, nu se inițiază un autentic raport dialectic sau dialogic. Există și cazuri mai complexe de surditate, cum se întâmplă cu *Absalom and Achitophel* al lui John Dryden, unde episodul biblic nu este, argumentează criticul, apreciat și înțeles în proprii termeni, ci „folosit” într-o alegorie cu implicații contemporane. Într-o astfel de rescriere circulă „un flux unidirecțional al sensurilor”, iar cititorul nu este solicitat „să cântărească rețeaua complicată de similitudini și discrepanțe între cele două texte – marca distinctivă a dialogurilor genuine” (*Ibidem*: 27). Pe bună dreptate, Fishelov sugerează în continuare că acest calificativ de inautenticitate dialogică este, de fapt, foarte relativ și nu poate fi aplicat cu ușurință, mai ales dacă ținem cont că o imensă parte a reluărilor și

BDD-V3085 © 2017 Editura Universitaria
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:50:12 UTC)

prelucrărilor literare se bazează pe ceea ce Harold Bloom (1975) numea *misreading*[4].

Aș adăuga, în ce mă privește, că această citire deviantă, „greșită" a originalului este totuși deliberată și totodată contractuală. Dacă hipertextul este cumva „injust" față de hipotext (toată fenomenologia parodiei se bazează până la urmă pe această incorectitudine), este în continuare posibil ca relația dialogală cu cititorii să fie menținută și să aibă, în plus, și atributele autenticității. Criticul israelian vorbește despre situația în care un autor nu ascultă cu atenție textul evocat „și totuși rezultatul să fie o operă valoroasă și care promovează propria lume imaginativă a autorului", caz în care „lipsa de atenție este nu numai iertată, dar chiar binevenită" (*Ibidem*: 27). Cred că această situație corespunde palimpsestelor de tipul celui alcătuit de *Medeea. Glasuri* a Christei Wolf (2002) în raport cu hipotextele clasice (Euripide și Seneca în primul rând): rescrierea prozatoarei germane ignoră acele elemente ale tradiției tragice care ar putea fi, la rigoare, recuperate în sensul propriei ei teze (de pildă, nuanțele subversive și proto-feministe la Euripide, sau critica puterii la Seneca), și aceasta nu pentru că autoarea nu ar fi disponibilă pentru un astfel de dialog, ci pentru că demersul respectiv nu ar servi destul de bine proiectului radical-revizionist pe care îl propune în romanul său.

Christa Wolf nu are nevoie de un context mai nuanțat în care crimele abominabile ale Medeei să poată fi înțelese (pentru că de justificare nu poate fi vorba) și aceasta pur și simplu pentru că ea susține (bazându-se, de altfel, în mare măsură și pe surse alternative din antichitatea greacă) că Medeea nu a comis niciodată acele atrocități și că „mitul" Medeei, așa cum îl știm, este un *mit* în sensul modern, barthesian, de *minciună*, fabricație, calomnie. Poate că această situație este valabilă pentru multe rescrieri feministe sau postcolonialiste ale textelor canonice din repertoriul occidental, de unde și impresia de enunțare *monologică*, impermeabilă la dialogizare internă, pe care o lasă unele dintre ele, în ciuda performanței incontestabile de a vorbi în numele *subalternului*.

Totuși, prin alianța cu strategiile postmoderniste, chiar și rescrierile animate de o agendă ideologică sau politică asumată reușesc uneori să genereze universuri literare complexe și marcate de ambiguitate, angajând

[4] Termenul *rea-citire* este folosit și în cartea anterioară, *The Anxiety of Influence* (1973): „Influența Poetică – atunci când e vorba de doi poeți puternici, autentici – se produce întotdeauna printr-o rea-citire a poetului înaintaș, un act de corecție creatoare care e în fapt și cu necesitate o interpretare greșită, o răstălmăcire. Istoria influenței poetice fertile, adică principala tradiție a poeziei occidentale e la Renaștere încoace, e o istorie a anxietății și a caricaturii salvatoare de sine, a distorsiunii, a revizionismului pervers, voit, fără de care poezia modernă ca atare n-ar putea exista" (Bloom 2008: 7).

BDD-V3085 © 2017 Editura Universitaria
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:50:12 UTC)

dialoguri genuine chiar cu textele pe care le deconstruiesc. Un alt aspect care merită relevat este cel care se referă la posibilitatea citirii *în răspăr*, chiar și în acele contexte în care scenariul comunicativ pus în act de autorul operei pare să fie monologic, coercitiv, unidirecțional etc., după cum a demonstrat Mohamed Saki (2013) pentru prefața autografă la o colecție de poeme a lui E. E. Cummings.

Dacă avem în vedere și distincția între monologism și dialogism, fundamentală la Mihail Bahtin (1982), putem suprapune comparația dialogică peste comunicarea autentică și putem afirma că aceasta activează dialogismul intern al fiecăruia dintre textele interlocutoare, creând stratificări provocatoare ale intersubiectivității și adresivității[5].Totodată, însuși conceptul de *Weltliteratur* apare ca un „dialog între local și universal”, după cum interpretează, cu referire la teoriile lui Goethe, Claudio Guillén în *The Challenge of Comparative Literature* (1993: 40). Interferența între comparatism și dialogism este exprimată și de o expresie idiomatică englezească precum “to compare notes” (a schimba impresii, opinii asupra unui subiect comun) pe care Roger D. Sell o folosește des în scrierile sale pentru a sublinia natura interpersonală a comunicării literare (și, implicit, *inter*literare). Acesta este în același timp un mod de a sugera *mundanitatea*, firescul comparației și al dialogului deopotrivă. Similar (și simetric), comparatista Catherine Brown face o observație care confirmă ideea de dialog inter-textual mediat de comparatist pe care am susținut-o mai sus:

> În mod ideal, comparatiștii aduc laolaltă opere care sunt capabile să aibă o conversație între ele, asupra unuia sau mai multor subiecte, o conversație la care merită să tragem cu urechea pentru ceea ce revelează aceasta despre operele respective, dar și despre subiectul în cauză (2013: 83).

Este, de asemenea, semnificativ, pentru proeminența contemporană a limbajului/ dialogului/ comunicării, faptul că tema anunțată pentru Congresul ICLA din iulie 2016 este *The Many Languages of Comparative Literature*[6]. Convingerea mea este că un comparatism conectat la problematica dialogică poate găsi soluții noi atât pentru comunicarea incomunicabilului (unicitatea

[5] Bakhtin înțelege prin *adresivitate* calitatea textului literar de a fi „îndreptat spre cineva” (1986: 95), fiind vorba deci de o „marcă esențială (constitutivă) a enunțului” (*Ibidem*). La rândul lui, Roger D. Sell vorbește despre „elementul inevitabil de adresivitate al literaturii” (2011: 14). Această trăsătură a discursului literar, care amintește și de funcția *conativă* a lui Jakobson, întărește prin urmare, dimensiunea intrinsec dialogică, non-solipsistică a literaturii – valabilă chiar și în cazul liricului, și chiar și în cazul celor mai ermetice și repliate în sine experimente ale modernismului.

[6] https://icla2016.univie.ac.at/call-for-papers/.

BDD-V3085 © 2017 Editura Universitaria
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:50:12 UTC)

subiectivităților angajate în dialog), cât și pentru compararea incomparabilului și a incomensurabilului.

Bibliografie

Albrecht, Monika. 2013. "Comparative Literature and Postcolonial Studies Revisited. Reflections in Light of Recent Transitions in the Fields of Postcolonial Studies". *Comparative Critical Studies*, Number 1, vol. 10: 47-67.

Apter, Emily. 2006. *The Translation Zone: A New Comparative Literature.* Princeton: Princeton University Press.

Bahtin, Mihail. 1982. *Probleme de literatură şi estetică*. Traducere de Nicolae Iliescu. Bucureşti: Univers.

Bakhtin, Mihail. 1986. *Speech Genres and Other Late Essays.*Translated by Vern W. McGee. Austin: University of Texas Press.

Balakian, Anna.1995. "Theorizing Comparison: The Pyramid of Similitude and Difference". *World Literature Today: a literary quarterly of the University of Oklahoma* 69: 2 [Spring]: 263.

Bernheimer, Charles, ed. 1995. *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism.* Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Bessière, Jean. 2008. "Rationalités en littérature comparée: Notes pour une redéfinition des moyens et des buts de la discipline". *CRCL, Canadian Review of Comparative Literature / Revue Canadienne de Littérature Comparée*, September, : 212-270.

Bloom, Harold. 1975. *A Map of Misreading.* Oxford: Oxford University Press.

Bloom, Harold. 2008. *Anxietatea influenţei. O teorie a poeziei.* Traducere de Rareș Moldovan. Piteşti: Paralela 45.

Brown, Catherine. 2013. "What is «Comparative» Literature?". *Comparative Critical Studies*, volume 10, number 1: 67-88.

Casanova, Pascale. 2007. *Republica mondială a literelor*. Traducere: Cristina Bîzu. Bucureşti: CurteaVeche.

Coste, Didier. 2006. "Les universaux face à la mondialisation: une aporie comparatiste?".VoxPoetica. http://www.voxpoetica.org/sflgc/biblio/coste.html (accessed February 3, 2013).

Cowart, David. 1993. *Literary Symbiosis: The Reconfigured Text in Twentieth-Century Writing.* Athens & London: University of Georgia Press.

Culler, Jonathan. 1995. "Comparability". *World Literature Today, Comparative Literature: States of the Art* (Spring,), Vol. 69, No. 2: 268-270.

BDD-V3085 © 2017 Editura Universitaria
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:50:12 UTC)

Damrosch, David. 2003. *What is World Literature*?. Princeton: Princeton University Press.

Damrosch, David. 2006. “World Literature in a Postcanonical, Hypercanonical Age”. Haun Saussy, ed., *Comparative Literature in an Age of Globalization*. Baltimore: The John Hopkins University Press, 43-53.

Detienne, Marcel. 2008. *Comparing the Incomparable*. Translated: Janet Lloyd. Stanford, California: Stanford University Press.

D’haen, Theo, César Domínguez and Mads Rosendahl Thomsen,eds., 2012a. *World Literature: A Reader*. New York & London: Routledge.

D’haen,Theo, David Damrosch and Djelal Kadir, eds**.** 2012b. *The Routledge Companion to World Literature***.** New York & London: Routledge.

D’haen, Theo. 2012. *The Routledge Concise History of World Literature*. New York & London: Routledge.

Dimock, WaiChee. 2001. “Literature for the Planet”. *PMLA*, Special Topic: *Globalizing Literary Studies* (January), Vol. 116, No. 1: 173-188.

Dimock, WaiChee. 2003. “Planetary Time and Global Translation. «Context» in Literary Studies”. *Common Knowledge*. Fall, Duke University Press, Volume 9, Issue 3: 488-507.

Domínguez, César, “Preface”. 2015. Domínguez, César, Haun Saussy and Darío Villanueva. *Introducing Comparative Literature: New Trends and Applications*. New York: Routledge, I-XVIII.

Elias, Amy J., and Christian Moraru, eds. 2015. *The Planetary Turn: Relationality and Geoaesthetics in the 21st Century*. Evanston, IL: Northwestern UP.

Felski, Rita & Susan Stanford Friedman, eds. 2013. *Comparison: Theories, Approaches, Uses*. Baltimore: John Hopkins University Press.

Figuiera, Dorothy. 2012. “Comparative Literature and the Origins of World Literature in National Literatures”. *Interlitteraria*, vol. 17, no. 1: 9-16.

Fishelov, David. 2010. *Dialogues with/ and Great Books. The Dynamics of Canon Formation*. Brighton: Sussex Academic Press.

Guillén, Claudio. 1993. *The Challenge of Comparative Literature*. Trans.: C. Franzen. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Juván, Marko. 2013. “Worlding Literatures between Dialogue and Hegemony”. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture* 15.5. http: //docs. lib. purdue. Edu /clcweb/vol15/iss5/10 (accessed December 12, 2015).

Kadir, Djlelal. 2006. *Comparative Literature in an Age of Terrorism*. Haun Saussy, ed., *Comparative Literature in the Age of Globalization.* Baltimore: John Hopkins University Press, 68-77.

BDD-V3085 © 2017 Editura Universitaria
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:50:12 UTC)

Kövecses, Zoltán. 2005. *Metaphor in Culture. Universality and Variation*. New York: Cambridge University Press.

Larson, Charles. 1995. "Heroic Ethnocentrism: The Idea of Universality in Literature". Ashcroft, Bill, Gareth Griffiths and Helen Tiffin, eds., *The Post-Colonial Studies Reader*. New York: Routledge, 62-65.

Le Juez, Brigitte. 2013. "Positive Uncertainty and the Ethos of Comparative Literature". *CLCWeb: Comparative Literature and Culture*15.7: http://dx.doi.org/10.7771/1481-4374.2376 (accessed 13 December, 2015).

Melas, Natalie. 2007. *All the Difference in the World. Postcolonialism and the Ends of Comparison*. Redwood: Standord University Press.

Miyoshi, Masao. 2001. "A Turn to the Planet. Literature, Diversity and Totality". *Comparative Literature*, (Autumn), Vol. 53, No. 4: 283-297.

Moraru, Christian. 2014. *"World," "Globe," "Planet": Comparative Literature, Planetary Studies, and Cultural Debt after the Global Turn*, http://stateofthediscipline.acla.org/list-view/category?c=plan-etarity, (accessed December 13, 2015).

Moraru, Christian. 2015. *Reading for the Planet: Toward a Geomethodology*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Moretti, Franco. 2013. *Distant Reading*. London: Verso.

Moura, Jean-Marc. 1999. *Littératures francophones et théorie postcoloniale.* Paris: PUF.

Moura, Jean-Marc. 2006. "Postcolonialisme et comparatisme". *SFLGC (Société française de littérature générale et comparée)*. *Vox Poetica* [En ligne: http://www.vox-poetica.org/sflgc/biblio/moura.html] (accessed October 25, 2014).

Odom, Glenn. 2016. "Comparing Comparisons: Political Implications of Different Notions of Difference". *Comparative Critical Studies*, Edinburgh University Press, volume 13, number 1: 7-26.

Rhadakrishnan, R. 2013. "Why Compare?". Rita Felski & Susan Stanford Friedman, eds., *Comparison: Theories, Approaches, Uses*. Baltimore: John Hopkins University Press, 15-33.

Saki, Mohamed. 2013. "Intersubjective Positioning and Community-Making. E. E. Cummings's Preface to his *Collected Poems 1923-1958*". Roger D. Sell, Adam Borch & Inna Lindgren, eds. 2013. *The Ethics of Literary Communication.* Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing, 47-60.

Salgado, Joao & Joshua W. Clegg. 2011. "Dialogism and the Psyche: Bakhtin and Contemporary Psychology".*Culture & Psychology* 17(4): 421–440.

Saussy, Haun. 2006. "Exquisite Cadavers Stitched fromFresh Nightmares: Of Memes,

BDD-V3085 © 2017 Editura Universitaria
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:50:12 UTC)

Hives, and Selfish Genes.” Haun Saussy, ed. *Comparative Literature in the Age of Globalization.* Baltimore: The John Hopkins University Press, 3-42.

Sell, Roger D. 2000. *Literature as Communication: The Foundations of Mediating Criticism*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins.

Sell, Roger D. 2001. *Mediating Criticism. Literary Education Humanized*. Amsterdam/ Philadelphia: John BenjaminsPublishing.

Sell, Roger D. 2011. *Communicational Criticism: Studies in Literature as Dialogue*, Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing.

Sell, Roger D., Adam Borch&Inna Lindgren, eds. 2013. *The Ethics of Literary Communication.* Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing.

Sell, Roger D., ed. 2014. *Literature as Dialogue: Invitations Offered and Negotiated*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing.

Spivak, Gayatri Chakravorty. 1995. “Can the Subaltern Speak?”. Bill Ashcroft, Gareth Griffiths and Helen Tiffin, eds., *The Post-Colonial Studies Reader*. New York: Routledge, 24-28.

Spivak, Gayatri Chakravorty. 2003. *Death of a Discipline*. New York: Columbia University Press.

Stanford Friedman, Susan. 2013. “Why Not Compare?”. Rita Felski and Susan Stanford Friedman, eds., *Comparison: Theories, Approaches, Uses*. Baltimore: The John Hopkins University Press, 34-45.

Wolf, Christa. 2002. *Medeea. Glasuri*. Traducere şi postfaţă de Gabriela Danţiş. Iaşi: Polirom.

Zhang, Longxi. 2015. *From Comparison to World Literature*. Albany: Suny Press.

BDD-V3085 © 2017 Editura Universitaria
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:50:12 UTC)